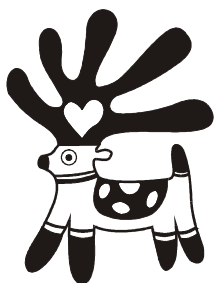

NUMER 1 (5)
STYCZEŃ
2002

Muzeum Kultury Ludowej
Towarzystwo "Ojcowizna"

POD JEŁONKIEM

WYDANIE A

WĘGORZEWO

ROK I

Herody 2002

Kolędniczy po raz dwudziesty

Przeгляд Widowisk Kolędniczych „Herody” w Węgorzewie odbędzie się w tym roku już po raz dwudziesty. 18 i 19 stycznia na scenie zaprezentuje się trzydzieści jeden zespołów z województwa warmińsko - mazurskiego oraz podlaskiego. Wystąpią także goście z Rosji i Ukrainy.

Tegoroczną imprezę organizowaną przez Muzeum Kultury Ludowej i Towarzystwo Ratowania Dziedzictwa Kulturowego Kresów Dawnych i Obecnych „Ojcowizna” wspiera finansowo Fundacja imienia Stefana Batorego. To dobra informacja, zarówno dla organizatorów jak i zespołów, którym ze środków Fundacji fachowe jury przyzna nagrody. Dwudziestoletnie doświadczenie pokazuje bowiem, iż zachowywanie dziedzictwa materialnego w porównaniu z kultywowaniem dawnych tradycji i obrzędów wydaje się czymś prostym i stosunkowo mało skomplikowanym. Dlatego też cieszymy się, iż w Fundacji Batorego udało nam się zyskać sojusznika, dzięki któremu dawne tradycje mogą być dokumentowane i kultywowane ku pożytkowi wieloletniego społeczeństwa dzisiejszych kresów Rzeczypospolitej. Tym bardziej, iż gros kolędniczych występujących na węgorzewskiej scenie to dzieci i młodzież. Cieszymy się, że patrząc w przyszłość nie zapominamy o korzeniach.

Redakcja

Tak jak w latach ubiegłych, tak i w tym roku z pewnością na węgorzewską scenę spłyną anioły.
Fot. E. Borowski

Jak to drzewiej bywało

Czas przyścia nowego roku, jest dla każdego z nas niezwykłą chwilą. Moment gdy przekraczamy granicę czasu i wchodzimy w kolejny rok ma w sobie coś mistycznego i niewytłumaczalnego. Przyjście nowego roku i okres następujący tuż po nim świętowali również dawni mieszkańcy naszych ziem - Prusowie. Choć zaczynali oni nowy rok pod koniec marca, czcili jego przybycie podobnie jak my specjalnymi uroczystościami. Zwano je świętami długimi - *ilgami*, składano ofiary ze zwierząt i pokarmów bogom ziemi, słońca, pól, lasów, urodzajów i plonów oraz oddawano cześć zmarłym. Uroczystość rozpoczynał kapłan uderzający trzykrotnie Krzywą (Świętą Laską) w ziemię. Następnie wypijając kubek piwa wzywał bogów aby im podziękować lub prosić o dalsze łaski. Tym samym rozpoczynała się uczta, podczas której trzecią część pokarmów i napitków oddawano bogom, a pozostałe po niej resztki zakopywano nazajutrz na rozstaju dróg.

W późniejszym okresie pod wpływem chrześcijaństwa, w społeczności pruskiej pojawiły się obrzędy, które w nieco zmienionej formie przetrwały w kulturze ludowej praktycznie do dzisiaj, jak np.: zakaz wszelkiej pracy w okresie pomiędzy Nowym Rokiem a świętem Trzech Króli. Istniała również tradycja rozciągania lnu w zapustny wtorek. W tym dniu wszyscy odwiedzali się nawzajem, a kto nie przestrzegał tego zwyczaju temu len miał rosnąć marny i krótki.

Prawdopodobnie w okresie zapustów odwiedzano domostwa w przebraniu maszkar zwierzęcych (patrz: dzisiejsze kołędowanie z niedźwiedziem, kozą czy bocianem).

W XV w. scholarze (uczniowie) przebierali się w szaty biskupie, z mitrą i pastorałem, i udzielali napotkanym przechodniom błogosławieństwa.

Henryk Beringer w swoim memoriale z 1428 r. pisał, iż w okresie zapustnym mają miejsce rozmaite wybrki taneczne, a uczciwe kobiety przebierają się w męskie stroje. Zostało to potępione przez biskupów warmińskiego i sambijskiego w 1444 r. Zakazali oni wszelkim osobom przebierania się w okresie „mięsopustnym” za biskupów, królów, wodzów, żołnierzy, kobiety i mężczyzn oraz urządzania widowisk dla pospólstwa.

Jak widać zwyczaj przebierania się w Zapusty jest znany na terenie Warmii i Mazur od wieków. Jeśli więc mamy okazję kontynuujemy tradycję kołędowania i zabawy, tym bardziej, że nie grożą nam w tej kwestii już żadne zakazy i kary.

Anna Bielezo

Lista obecności

Swój udział w tegorocznych „Herodach” zapowiedzieli:

- **„Arka” z Kętrzyna**

Miejszem działania kętrzyńskiej „Arki” jest Szkoła Podstawowa nr 1. Dzieci pracujące pod okiem Alicji Jurewicz przygotowały misterium bożonarodzeniowe „Moje Betlejem”. A w nim m. in. obok scen biblijnych, anioły z diabłami będą wiodły spór o człowieka.

- **„Bez nazwy” z Dywit**

Grupa teatralna „Bez nazwy”, którą kieruje Jadwiga Orzolek, działa przy Gminnym Ośrodku Kultury w Dywitach. Zespół zaprezentuje widowisko „Sługi z szemlem” oparte na przekazach tradycyjnych warmińskich obrzędów, jakie miały niegdyś miejsce w okolicznych wsiach.

- **„Chabry” z Kut**

Zespół działa przy Szkole Podstawowej w Kutach, opiekują się nim Teresa Petiuk. Młodzi artyści zaprezentują widowisko „Narodziła nam się nadzieja i miłość”, opowiadające o narodzeniu Chrystusa, spotkaniu pastuszków i astrologów w betlejemskiej szopce. Całość przeplatana kolędami.

- **Chór z Węgorzewa**

Chór działa przy Szkole Podstawowej nr 2 pod kierunkiem Alicji Barul. Zaprezentuje widowisko zatytułowane „Pójdźmy wszyscy do stajenki”, przedstawiające tradycyjne jasełka.

- **„Domino” z Karolewa**

Zespół teatralno – taneczny „Domino” skupia dzieci z Karolewa i Kruszewca. Powstał z inicjatywy społecznej, kierują nim Aleksandra Nowakowska – Kuliś i Jadwiga Woronowicz. W „Misterium Bożonarodzeniowym” będzie można oglądać interpretację klasycznej opowieści biblijnej o narodzeniu Jezusa.

- **„Dżerelce” ze Lwowa (Ukraina)**

Zespół „Dżerelce” czyli „Źródło”, działa przy Szkole Średniej nr 62 we Lwowie. Kieruje nim Swietłana Stefan, a akom-

paniuje Aleksander Sycz. Goście z Ukrainy przedstawią klasyczny „Wertep” z lalkami, wraz z noworocznymi przedstawieniami „Koza” i „Małanka”.

- **„Gwiazdeczki z Piąteczki” z Kętrzyna**

Zespół pracuje przy Szkole Podstawowej nr 5. Czuwają nad nim trzy panie: Dorota Arszulowicz, Bożena Mickiewicz i Ma-Igorzata Hryniewicz – Czarnicka. Młodzi artyści zaprezentują spektakl „Bo narodził się Pan Jezus”, oparty na biblijnych tradycjach.

- **„Iskierki” z Kętrzyna**

Kętrzyńskim teatrykiem „Iskierki” kieruje Lucyna Wiecheca. Istnieje on przy Szkole Podstawowej nr 4. Na scenie zobaczymy czteroaktowe przedstawienie jasełkowe „Boże Narodzenie”.

- **„Jarzębina” ze Stradun**

Straduński zespół od wielu lat działa pod kierunkiem Krzysztofa Łapińskiego. Tym razem zaprezentuje widowisko „Wigilia”, podczas którego przedstawi m. in. przygotowywanie potraw, składanie życzeń a także przesady związane z tym wyjątkowym dniem. Scenariusz autorstwa Anny Łubowicz został oparty na autentycznym folklorze augustowskim, sprzed II wojny światowej.

- **„Jasełkowy teatrzyk” z Augustowa**

Przedstawienie „Pójdźmy do Betlejem” przygotowali uczniowie Zespołu Szkół Samorządowych w Augustowie. Pracują artystycznie pod kierunkiem i opieką Józefa Organieckiego, siostry Marii Samul, Renaty Drażek, Krzysztofa Dadury i Janusza Cichora. Na scenie pojawiają się Herod, Śmierć, Diabeł, Aniołowie, Żołnierze i oczywiście główne postacie spektaklu – Święta Rodzina.

- **„Króliczki” z Węgorzewa**

Grupa „Króliczki” z Przedszkola im. Kubusia Puchatka w Węgorzewie prezentuje najmłodsze pokolenie kolędników. Przedstawia oni widowisko „Jasełka”, przygotowane pod okiem G. Chmielewskiej.

- **Klub Seniora „Mazury” z Giżycka**

Giżyccy aktorzy działają przy Powiatowym Związku Emerytów i Rencistów pod kierunkiem Heronimy Tyczki. W tym roku zaprezentują widowisko na kanwie kolęd polskich, zatytułowane „Jasełka”.

- **„Kulisy” ze Starych Juch**

Dziecięca Trupa Teatralna „Kulisy” działa już od kilku lat pod opieką Krystyny Pilawskiej - Wiercińskiej. W tym roku na węgorszewskiej scenie zaprezentowane zostaną „Jasełka kolędowe”. Będzie to zbiór zapomnianych kolęd i pastorałek w formie melorecytacji. Uzupełniony będzie znanymi polskimi kolędami i współczesnymi kolędami dziecięcymi.

- **„Lipsk” z Lipska**

Zespół Regionalny z Lipska nad Biebrzą, kierowany przez Barbarę Tarasewicz, działa już od bardzo wielu lat przy Miejsko – Gminnym Ośrodku Kultury. W tym roku przygotował spektakl „W dzień Bożego Narodzenia”, prezentujący przebieg pierwszego dnia Świąt w tradycyjnej chałupie wiejskiej. Do drzwi gospodarzy zapukają dwie grupy kolędnicze. Pierwsza przedstawi tzw. „Herody”, druga to kolędnicy z gwiazdą.

- **„Łomżyniacy” z Łomży**

Zespół istnieje przy Polskim Związku Emerytów, Rencistów i Inwalidów w Łomży. Kieruje nim Witold Lisiecki. Scenariusz widowiska „Kolędnicy z Turoniem” oparty jest na autentycznych zwyczajach kurpiowskich, a artyści będą też kolędownic z kozą.

- **Młodzież z Gimnazjum w Węgorzewie**

Węgorzewscy gimnazjaliści rozwijają swoje talenty teatralne pod kierunkiem Ewy Kęszczyk. Przedstawia widowisko jasełkowe „Narodziła się nam Nadzieja i Miłość” według scenariusza Aleksandry Liwendy.

- **Nauczycielski Chór Kameralny z Giżycka**

Nauczycielskim Chórem Kameralnym, działającym przy Klubie Nauczyciela w Giżycku przewodzi Henryk Gierwel. Artyści prezentują kolędy polskie w wykonaniu a'capella.

- **„Pojezierze” z Elku**

W Elckim Centrum Kultury działa zespół „Pojezierze”, na czele którego stoi Andrzej Brzozowski. W tym roku węgorzewska publiczność będzie miała okazję zobaczyć widowisko „Pastorałka”.

- **„Promyczek” z Giżycka**

Młodzi artyści działają przy Zespole Szkół Specjalnych w Giżycku, pod kierunkiem Bożeny Giedziuszewicz i Agnieszki Skowronek. W tym roku przygotowali widowisko „Podarunek dla dzieciątka”, w którym Maryja z Józefem będą pukać do drzwi współczesnych mieszkań, szukając schronienia.

- **„Promyczki” z Kętrzyna**

Dzieci ze Szkoły Podstawowej nr 5, pracujące pod kierunkiem Agnieszki Kreczman, przedstawiają jasełka „Witaj Jezu”. Opowiadają one o narodzeniu Jezusa, będą więc i pasterze, i trzej królowie oraz dzieci, które zatańczą Nowonarodzonemu.

- **„Rodzinka” z Węgorzewa**

Zespół rodzinny państwa Zabłotnych – rodzice wraz trójką pociech, zaśpiewa kolędy zarówno te najstarsze, jak i najnowsze.

- **„Rogole” z Barczewka**

Zespół istnieje przy Szkole w Barczewku, będącej filią Szkoły Podstawowej w Łęgajnach. Młodzi aktorzy, pod kierownictwem i według scenariusza Renaty Szczepańskiej przygotowali widowisko „Po kolędzie”. Nawiązuje ono do bogatej, warmińskiej tradycji koledowania w okresie Świąt Bożego Narodzenia.

- **„Szaja” z Kętrzyna**

Zespół działa przy Szkole Podstawowej nr 1, pod kierunkiem Janiny Szczawińskiej. Młodzi kętrzyńskianie zaprezentują humorystyczną „Szopkę z przeszkodami”, według scenariusza Marii Terlikowskiej.

- **„Śnieżynki” z Węgorzewa**

Pokoleniem najmłodszych węgorzewskich aktorów kierują Krystyna Kalich i Aldona Balsewicz. Dzieci z Przedszkola nr 2 zaprezentują widowisko „Dzisiaj w Betlejem”. Opowieść o narodzeniu Jezusa przeplatana będzie kolędami.

- **„Śnieżynki – Śnieguliczki” z Uszakań (Rosja)**

Młodzi goście z obwodu kalininogradzkiego, działający pod opieką Zdzisławy Franczyk, zaprezentują widowisko „Dziadek Mróz i Śnieguliczki”. Przedstawia ono prawosławne obrzędy powitania Nowego Roku.

- **„Uszatki” z Węgorzewa**

Przedstawienie jasełkowe „Nasza szopka” przygotowały dzieci z Przedszkola nr 2. Pierwsze kroki w trudnym fachu aktorskim przedszkolaki stawiają pod okiem Teresy Białobrzeskiej.

- **Zespół wokalny - instrumentalny z Gimnazjum w Węgorzewie**

Węgorzewska młodzież gimnazjalna pracuje pod opieką Alicji Barul. Przedstawienie „Wigilia narkomana”, niesie ideę równości ludzi wobec Boga i nadzieję poprawy życia.

- **Zespół ze Szkoły Podstawowej im. Jadwigi Tressenberg w Pozezdrzu**

Zespół działa pod kierunkiem Iwony Urszuli Marczychy i prezentuje „Wertep” oparty na ukraińskiej tradycji ludowej.

- **Zespół ze Szkoły Podstawowej w Jastrzębnej II**

Nad działalnością teatralną uczniów Publicznej Szkoły Podstawowej w Jastrzębnej II, w powiecie augustowskim, czuwa Małgorzata Dawidowicz. Młodzi artyści zaprezentują widowisko „Jasełka”, opowiadające o wielkiej miłości Boga do człowieka i wynikających z niej narodzinach Jezusa.

- **„Zielona Dąbrowa” z Nowej Wsi Elckiej**

Teatr obrzędowy „Zielona Dąbrowa” pracuje pod kierunkiem Wandy Kochanowska. Zaprezentuje widowisko „Wieczór wigilijny” oparte na tradycyjnych obrzędach wiejskich.

Przed latami, przed wiekami

* 315 lat temu

3 stycznia 1687 r. w Toruniu zmarł **Krzysztof Jan Hartknoch** (ur. w 1644 r. w Jablonce pod Pasymiem). Był m.in. pastorem i rektorem szkoły ewangelickiej w Wilnie, wykładowcą na uniwersytecie w Królewcu. Specjalizował się w dziejach Prus, Pomorza i Żmudzi oraz w zagadnieniach ustrojowych Polski. Napisał m. in. słynne, wydane drukiem w 1684 r. dzieło: „*Alt- und neues Preussen, oder preussischer Historien zwei Theile*” („*Prusy stare i nowe, albo historia pruska w dwóch częściach*”).

* 110 lat temu

10 stycznia 1892 r. w Kałuzycach na Białorusi urodził się **Melchior Wańkiewicz** (zm. 10.09.1974 r. w Warszawie), pisarz, publicysta i reporter. W 1935 r. odbył podróż po Mazurach, Warmii i Powiślu. Wydał książkę - reportaż „*Na tropach Smętka*” (1936 r.) W książce tej zwrócił uwagę na los Polaków w Prusach Wschodnich.

* 95 lat temu

16 stycznia 1907 r. we wsi Brzozowo koło Węgorzewa urodził się **Kurt Obitz** (zm. w 1945 r. w Szwecji), dziennikarz, działacz mazurski, dr weterynarii.

* 115 lat temu

29 stycznia 1887 r. w Pruszkowie urodziła się **Emilia Sukertowa - Biedrawina** (zm. 27.12.1970 r. w Olsztynie). Historyk i popularyzatorka przeszłości Warmii i Mazur. Autorka wielu publikacji m. in. „*Karty z dziejów Mazur*”, „*Dawno a niedawno*”.

* 30 lat temu

7 lutego 1972 r. w Hüde, w Niemczech zmarł **Walter von Sanden** (ur. 18.07.1888 r. w Ołowniku koło Węgorzewa), pisarz i ornitolog. Debiutował w 1933 r. powieścią „*Guja. Leben am See der Vögel*” („*Guja. Życie nad Jeziorem Ptasim*”).

Krystyna Jarosz

Zwierzaki na... garnkach

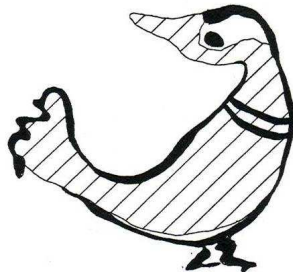
Wielu ludzi nie wyobraża sobie życia bez towarzystwa naszych „braci mniejszych”, jak zwierzęta określał święty Franciszek z Asyżu. W mrokach pradziejów były one celami polowań, ich mięso i skóry pozwalały przetrwać rodzajowi ludzkiemu epokę lodowcową. Już wówczas człowiek dostrzegał ich znaczenie nie tylko materialne, ale i duchowe oraz religijne. Świadczą o tym chociażby malowidła naskalne z południa Europy czy tzw. „laski czarnoksiężników” z terenów Europy północno-wschodniej i północnej Azji.

Niektóre zwierzęta stały się wysłannikami poszczególnych bogów. Uosabiały ich siłę, moc, władzę. Poprzez nie można było prosić o przychyłność i wstawiennictwo bóstwa. W świecie zachodniobałtyjskim, który od ok. VI w. p.n.e. po XIII w. n.e. obejmował też Mazury, zwierzętami boskimi były m. in. koń, wąż i... bocian, które wiązały się z bóstwami lunarnymi (księżycowymi) czy wodnymi, zwłaszcza z Andajem - Potrimpussem - Żaltissem (Bogiem Wężem). Byk był zarezerwowany dla boga mórz.

Dla archeologów najczęstszymi spotykanymi „świętymi” zwierzętami są konie, których groby były rozpowszechnione na Mazurach szczególnie w pierwszych wiekach n.e. Liczne wyobrażenia koni zachowały się na nowożytnych zabytkach litewskich. Natomiast w latach 40. XX w. na cmentarzystwie z okresu wpływów rzymskich w Raczkach znaleziono pokrywę naczyń - popielnicy (ówczesnej glinianej „trumny”), na której schematycznie wyryte były dwa biegnące tarpany. Rysunek uzupełniała kombinacja kresek i półksiężyców, interpretowana jako pradawny zapis kalendarzowy. Koń widniał też na naczyniu z Krukłanek, a jelenie lub inne rogate zwierzęta zostały umieszczone na popielnicy z Nikutkowa. Na podobnym naczyniu ze Skomacka Wielkiego garncarz wyrył schematyczne wyobrażenie ryby schwytej na wędkę!

Niestety później garnki zdobione były już tylko ornamentami geometrycznymi. Swoisty renesans zoologiczny, a właściwie ornitologiczny nastąpił dopiero w końcu XVIII stulecia. Rysunki różnego rodzaju ptaków a także sceny z polowań (jelenie, psy) bardzo chętnie umieszczano na mazur-

skich i war-mińskich kaflach. Niemal sensacyjnego odkrycia dokonano w 2000 r. w Węgorzewie, kiedy to na fragmencie ozdobnej misy, zaopatrzonej w otwórki do powieszania na ścianie, ukazał się wizerunek... kaczora - samca kaczki krzyżówki. Ptak wszak ładny i okazały...

Samiec kaczki krzyżówki namalowany na ozdobnej misie, pochodzącej z przełomu XVIII i XIX w., znalezionej w trakcie badań archeologicznych przy ul. Szpitalnej 2 w Węgorzewie. Tekst, rekonstrukcja i rysunek J.M. Łapo

Chwalimy się

* Zanim spadły porządne śniegi w miejscu starej i maleńkiej pracowni ceramicznej stanął budynek nowej pracowni z prawdziwego zdarzenia, przystosowany do prowadzenia zajęć m. in. z osobami niepełnosprawnymi. Zbudowano też fundamenty pod rekonstruowany zabytkowy budynek z ul. Sienkiewicza 12 oraz przykryto strzechą drewnianą chałupę z Kalinowa, stojącą w Parku Etnograficznym nad Węgorapą. Inwestycje realizowane są dzięki wsparciu z kontraktu dla województwa warmińsko-mazurskiego.

* Projekt „Sobiechy w rękach dzieci” realizowany w 2002 r. przez Muzeum Kultury Ludowej, Towarzystwo „Ojcowizna” i Szkołę Podstawową w Sobiechach znalazł się w gronie programów nagrodzonych w II edycji konkursu „Kultura bliska” organizowanego przez Fundację Wspomagania Wsi i Bank Inicjatyw Społeczno - Ekonomicznych. Uroczyste wręczenie dyplomów miało miejsce w Warszawie 8 stycznia. W ramach projektu dofinansowanego przez FWW i BISE powstanie gliniana makietka miejscowości oraz ukaże się drukiem encyklopedia wsi i szkoły w Sobiechach.

* Muzeum Kultury Ludowej było współorganizatorem konferencji popularno - naukowej „Wojsko na Mazurach na przestrzeni dziejów. Wojsko na Ziemi Węgorzewskiej”, która odbyła się 11 stycznia. W wydrukowanych już materiałach znalazły się artykuły autorstwa

pracowników Muzeum: Krystyny Jarosz „General Hans von Katte. Dowódca Garnizonu Węgorzewo w latach 1718-1741” i Jerzego M. Łapo „Od pradziejów po wczesne średniowiecze” oraz „Rola Węgorzewa w systemie militarnym państwa krzyżackiego”.

* Niedawno ukazały się drukiem inne artykuły autorstwa Jerzego M. Łapo: m. in. „Nieznane zabytki z kamienia gładzonego z terenu Mazur” („Masovia”, tom 4), recenzje książek M. Toeppena „Kobieta o bursztynowych włosach” i J. Tresenberg „Mazurskie opowieści” („Masovia”, tom 4). W „Światowicie”, tom 43, wydawanym przez Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego ukazały się dwa artykuły J. M. Łapo i Waldemara Ossowskiego, poświęcone weryfikacjom mazurskich nawodzisk oraz badaniom inwentarycznym nawodziska w jeziorze Ryńskim. Węgorzewski archeolog wziął także aktywny udział (referaty i wystąpienia) w konferencji sprawozdawczej z badań 2000-2001 w Białymstoku, konferencji poświęconej czasom św. Brunona w Giżycku oraz w seminarium bałtyjskim w Warszawie.

* Na przełomie stycznia i lutego światło dzienne ujrzył tom 6 „Studia Angerburgica”.

Można zobaczyć

Oto wystawy czasowe prezentowane aktualnie oraz w najbliższej przyszłości w Muzeum Kultury Ludowej:

- „General Hans Heinrich von Katte - kontrowersyjny reformator Węgorzewa z XVIII wieku” (do 30 stycznia)
- „Narodził się w Betlejem...” - wystawa ze zbiorów Muzeum Sztuki Ludowej w Otrębusach i Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzewie
- „W cieniu Góry Dusz” - wystawa himalajskich fotografii Krzysztofa Hejke (4 lutego - 3 marca)
- „Będzie cieplej...” - wystawa archeologiczna przedstawiająca dawne kafele i piece (8 marca - 7 kwietnia)
- Wystawa wiosennej plastyki obrzędowej (23 marca - 26 maja)

Muzeum Kultury Ludowej czynne jest w dni robocze w godz. 8.00 - 18.00, w dni wolne od pracy w godz. 10.00 - 15.00 (w sezonie turystycznym do godz. 18.00).

Numer 1/2002 „Pod Jelonkiem” do życia powołali: Anna Bielezo, Krystyna Jarosz, Jerzy M. Łapo.